

"Jag trodde att barnen var döda"

Tre gånger omhändertogs Naim av socialtjänsten i Motala kommun, tre gånger upphävdes beslutet i domstol. Brist på intellektuell stimulans, hävdade socialen. Otillräckligt, slog domstolen fast. Psykisk misshandel, hävdade socialen. Grundlöst, menade rätten.

Nu bor 17-årige Naim hemma.

-- Jag förstår inte det här landet Sverige, säger mamma Zyraste.

Hon och hennes man Ramiz sitter i vardagsrummet i lägenheten i ett miljonprogramsområde i Motala. De fyra yngsta barnen har fått gå ut för att vi ska kunna tala ostört. Naim är inte hemma än.

Familjen Gecaj flydde undan serbiska trakasserier i Kosovo till Sverige 1992. Naim var nio år då. Under de första åren i Sverige kom familjen att flyttas runt mellan olika flyktingförläggningar i östra Mellansverige. 1995 bosatte de sig i Motala.

-- Vi tänkte att Motala är en liten stad som skulle vara perfekt för våra barn, säger Zyraste.

Ramiz och Zyraste är analfabeter. Ramiz kan ingen svenska; Zyraste kan mycket lite. Hon läser svenska för invandrare; han är sjukskriven.

Deras kontaktnät består av en äldre granne som brukar ge barnen serietidningar och ett gammalt par som ibland hjälper dem med skjuts. De känner inga kosovoalbaner alls i Sverige.

Naim tvångsomhändertogs första gången 1996, då tillsammans med familjens två äldsta döttrar som var i tioårsåldern.

På en ort där familjen tidigare bodde hade barnen lärt känna en svensk kvinna. Hon kom till Motala och hälsade på, och när hon skulle resa frågade barnen om de fick följa med henne. Föräldrarna sade nej; de fick bara följa henne till bussen. Men barnen hoppade på bussen med kvinnan och försvann.

Ramiz berättar hur han ringde till kvinnan under de närmaste dagarna och vädjade om att hon skulle skicka tillbaka barnen. Men efter några dagar kom istället tre personer från socialtjänsten på besök. Ramiz och Zyraste fick veta att barnen hade omhändertagits.

-- Socialen sade att barnen var rädda för mig. Jag sade: "Är ni inte kloka? Barnen har ingen anledning att vara rädda för mig, jag har aldrig misshandlat barnen eller hotat eller skrämt dem. "

Ramiz och Zyraste fick inte veta var barnen var.

– Jag trodde att de var döda, eftersom alla människor var så tysta och ingen ville tala med mig.

Efter två veckor upphävde länsrätten kommunens beslut. Sedan dess har Naim, men inte något av syskonen, omhändertagits två gånger till. Ena gången, 1998, gick länsrätten på kommunens linje medan kammarrätten upphävde omhändertagandet. Senast, hösten 1999, upphävde länsrätten beslutet.

Varför tar socialen Naim från föräldrarna?

– De vill att vi ska ändra vårt sätt att leva, våra traditioner och vår religion, säger Zyraste.

Familjen är muslimer. Men enligt socialnämnden har skälet till omhändertagandet inget med religion att göra. Av länsrättens dom från november 1999 framgår att socialnämnden grundar sin ansökan på "en långvarig brist på intellektuell och känslomässig stimulans, oförmåga hos föräldrarna att se X:s behov och en långvarig psykisk misshandel i form av hot och kränkningar".

Länsrätten slår fast att föräldrarna eftersom de är analfabeter kan ha "något svårare" att tillgodose barnens intellektuella behov än vad läs- och skrivkunniga föräldrar har, men att detta inte räcker för ett omhändertagande.

Vad det gäller påståendet om brist på känslomässig stimulans och psykisk misshandel så talar socialnämnden om att Ramiz har "ständigt återkommande och plötsliga vredesutbrott" riktade mot Naim.

Naim är passionerat intresserad av hundar. När jag träffar familjen har han inte varit i skolan på mer än två månader. Istället tillbringar han sina dagar på ett hunddagis i Motala. Detta har gett upphov till uppslitande konflikter i familjen. Föräldrarna kan inte acceptera Naims hundintresse.

Enligt domen finns förklaringen i deras religion – hundar är orena djur enligt islam. Men Zyraste betonar att de motsätter sig hundintresset också för att det stjälar tid från skolan.

– Det känns så orättvist; socialen tvingar mig att gå i skolan fast jag är 40 år. Men Naim får vara ute på gatan med hundarna istället och det bryr sig ingen om!

Ramiz framhåller att utbildning är allt.

– Vi fick ju inte gå i skolan. Men nu hjälper hela världen Kosovo att bygga skolor, för att det är det viktigaste i livet.

Under samtalet kommer barnen tillbaka in ett efter ett och smyger ner i soffan för att lyssna storögt.

Ramiz är dömd för misshandel av Naims lillebror. När jag frågar honom om det berättar han att han gav pojken en örfil för att han hade kastat in grus i trappan på flyktingförläggningen där de bodde då.

-- Precis då kom socialen. Det var så jag fick veta att det är förbjudet att slå barn i Sverige. Sen dess har jag inte gjort det, säger han.

Misshandeln nämns i domen, men enligt länsrätten finns det inget som tyder på att Naim eller något annat av barnen har utsatts för misshandel sedan dess.

Ytterdörren öppnas; Naim släntrar in. En liten spenslig kille med pubertetsskugga på överläppen och kepsen slängande i näven. Han slår sig ned på armstödet bredvid sin mamma, kastar upp armen på ryggstödet bakom henne och ser mig avvaktande i ögonen.

Naim har vid flera tillfällen själv kontaktat socialen och bett om hjälp att få en egen lägenhet. Varför, frågar jag.

– Jag kommer inte ihåg. Det är ju längesen, säger han och rycker på de smala axlarna i träningsoverallen.

Varje gång han har blivit omhändertagen har han ångrat att han kontaktade socialen. Han har bett att få komma hem igen och det har han lättare att förklara:

-- Soc lyssnade inte alls, de bara flyttade mig hit och dit. Fruktansvärt! De gör ju helt tvärtom mot vad jag vill. Och de ljuger! Om jag säger "min pappa är dum, jag kan inte bo hemma", så säger de "han hatar sin pappa, det är livsfarligt för honom att bo hemma". De förstorar upp allting.

Naim vill flytta hemifrån, till en egen lägenhet där han skulle kunna ha hundar. Men det är otänkbart för hans föräldrar.

– Man flyttar inte hemifrån förrän man gifter sig. Jag bodde hos mina föräldrar tills jag var 40 år och de dog, säger Ramiz.

Föräldrarnas förslag till lösningar går ut på att socialtjänsten ska stärka dem i deras relationer till Naim och de andra barnen.

–Om jag bara hade någon som kom hem och stöttade mig, någon som kom hit och sade till mina barn: "din pappa har rätt"....

Tidigare hade de en kommunal kontaktperson. Tjänsten drogs in, trots att Ramiz och Zyraste tyckte att arrangemanget fungerade.

Föräldrarna har också ansökt hos socialtjänsten om pengar för en resa till Kosovo. Bland annat skulle de vilja låta Naim träffa en imam som skulle kunna få honom att prioritera skolan framför hundarna.

Men att flytta tillbaka till Kosovo kan de inte tänka sig.

-- Vårt hus har blivit bombat och förstört och många släktingar har blivit dödade, säger Ramiz.

Även i Sverige upplever familjen nu makten som fienden. De betraktar sig som utsatta för en komplott från de lokala maktstrukturernas sida. Storasyster berättar att hon och hennes syster får höra att de blir utan betyg i idrott om de inte deltar i simundervisningen. Och Ramiz berättar att yngsta dotterns rektor nyligen anmälde henne till socialen för att hon hade dragit en annan flicka i håret.

-- Vi kom hit för att barnen skulle få leva i ett fritt land. Inte för att de skulle få uppleva detta, säger Zyraste.

Anmärkning: Naim, Ramiz och Zyraste Gecaj är fingerade namn.

"Det måste ha blivit ett missförstånd"

Familjen Gecaj anser att socialtjänsten i Motala inte har gjort något för att hjälpa dem som familj. I länsrättsdomen från 1998 slår en barnpsykiater som utrett Naim fast att det är "nödvändigt att han får bo tillsammans med sin familj". Vad säger då socialtjänsten?

Monika Torstensson är chef för individ- och familjeomsorgen i Motala kommun. Hon kan inte uttala sig om familjen Gecajs ärende men säger generellt att ett läkarutlåtande har ett snävare perspektiv än en socialtjänstutredning.

-- Om pojken har sagt en sak till oss vid ett tillfälle och sedan tagit tillbaka det så har vi hamnat i en avvägningssituation. Tänk om det är så som han sade först? Om det här är en familj som vi har haft uppe i länsrätten tre gånger, då har vi sammanvägt alla faktorer.

Monika Torstensson tycker att det är olyckligt att familjens kontaktperson har tagits bort om det nu var så att kontakten fungerade.

-- Det måste ha blivit någon sorts missförstånd, säger hon.

Att ungdomar med utländsk bakgrund kan utnyttja den svenska socialtjänsten i sin frigörelseprocess är ett problem som Monika Torstensson är medveten om.

-- Jag utgår från att våra socialsekreterare redan på ett tidigt skede i utredningen samtalar med familjen om det. Och vi har familjebehandlare, visserligen ingen med utländsk bakgrund, som försöker leta efter varje familjs speciella resurser. Men i ett sådant här fall, där familjen är väldigt isolerad, är det ju svårt för myndigheterna att få till ett socialt nätverk.

Dessutom menar Monika Torstensson att många familjer har så dåliga erfarenheter av myndigheterna i sina hemländer att de är misstänksamma mot socialtjänsten redan från början.

-- De har svårt att se att myndigheter kan vara på deras sida.

Att socialtjänsten skulle bevilja en familj en resa till hemlandet för att deras identitet skulle stärkas är inte något som har varit aktuellt i Motala. Istället försöker man stärka föräldrarna genom traditionellt svenska metoder -- pappagrupper och insatser på dagis för att lära föräldrar det svenska systemet.

-- Vi har fokus på introduktion i det svenska föräldraskapet, säger Monika Torstensson.

Fakta/Lagen om vård av unga (LVU)

LVU ger kommunen rätt att mot föräldrarnas vilja omhänderta ett barn som antingen far illa i hemmet (s k miljöfall) eller som själv betar sig på ett sätt som kan skada honom eller henne (s k beteendefall).

Det är socialnämnden som beslutar om att använda LVU. Beslutet måste godkännas av länsrätt innan det kan verkställas. Men om faran för barnets hälsa är överhängande kan nämnden, eller i riktigt akuta fall nämndens ordförande, besluta om ett så kallat omedelbart omhändertagande. Detta måste i efterhand godkännas av länsrätten.

Länsrättens beslut kan överklagas till kammarrätten och kammarrättens beslut till regeringsrätten.

Kulturella faktorer kan spela in när barn omhändertas

Händer det att socialtjänsten tvångsomhändertar barn för att försvenska dem? En undersökning som DN har gjort antyder att kulturella faktorer kan spela in när ett beslut om tvångsomhändertagande tas. Men nästan alltid finns det andra faktorer som väger tyngre.

DN berättade igår om 17-åriga Naim och hans familj i Motala. Tre gånger omhändertogs Naim socialtjänsten, tre gånger upphävdes omhändertagandet i domstol.

Ärendet stämmer väl med den bild som en del invandrare har av hur svensk socialtjänst arbetar. Socialen tar barn för att försvenska dem – den rädslan finns. Men finns det någon grund för den rädslan? Vilka skäl har socialtjänsten när man omhändertar barn med utländsk bakgrund?

DN har ringt tio länsrätter i Syd- och Mellansverige och bett att få de senaste tio domarna i LVU-mål där föräldrarna har utomnordiskt klingande namn. Vi fick in 73 domar gällande 84 olika barn. 57 av domarna är från år 1999 eller 2000, resten från åren 1995—98.

Fyrtiotre av barnen har själva betett sig på ett sådant sätt att socialtjänsten har tvångsomhändertagit dem. Dessa 43 är alla tonåringar. Att tonåringen begår eller misstänks ha begått brott är det skäl som tycks ha vägt tyngst när socialtjänsten har beslutat om dessa omhändertaganden. 29 av de 43 fallen handlar om stöld, rån, misshandel eller, i ett fall, våldtäkt. Bland de övriga märks bland annat fem missbrukande tonåringar.

I hela 15 av dessa 43 fall ger föräldrarna klartecken för ett omhändertagande. LVU används då mot pojkens eller flickans vilja.

Fyrtioåtta av barnen omhändertas därför att de bedöms fara illa hemma. 27 av dessa barn är tolv år eller yngre. Övriga är tonåringar och av dessa 21 faller sju i båda kategorierna: de har även genom sitt eget beteende utsatt sig för fara.

Hälften av de barn och tonåringar som bedöms fara illa hemma har föräldrar som misshandlar eller misstänks misshandla dem. Vad detta innebär varierar, från grova övergrepp som lett till fällande tingsrättsdomar till betydligt vagare uppgifter.

De fall som inte handlar om misshandel är ännu svårare att klassificera. Fem barn eller tonåringar har missbrukande föräldrar, lika många har psykiskt sjuka föräldrar. Två barn misstänks ha utsatts för sexövergrepp. Dessutom finns en pappa har hotat att skicka sin 16-åriga son till hemlandet.

Två barn och tre tonåringar har föräldrar som har ansetts för svaga. Av de tre tonåringarna har två själva begått brott.

Föräldrarna som förlorar sin son för att de tvingar honom att göra läxor istället för att spela fotboll då, finns de? Eller familjen som splittras bara för att dottern inte får sova över hos sin pojkvän?

Få fall är så enkla. Men bland de 84 barnen i länsrättsdomarna finns en handfull fall där man kan skönja att föräldrarna har haft svårigheter att sätta gränser på ett sätt som är accepterat i Sverige och att detta har spelat in vid bedömningen.

I ett fall nämns som en försvårande omständighet att föräldrarna har tvingat sin son att ägna sig åt läxor istället för fotboll. Men huvudskälet till omhändertagandet är att pappan anklagas för misshandel. Domstolen går på kommunens linje och ger klartecken för omhändertagandet.

Ett annat fall handlar om en flicka som har en svensk pojkvän. Hon har själv kontaktat socialtjänsten och fått hjälp att komma hemifrån eftersom föräldrarna

kräver att hon antingen lämnar sin kille eller gifter sig med honom. Men även här talas om "fysiska sammandrabbningar". Domstolen går på kommunens linje.

Ett annat skäl till omhändertagande kan vara att barnen får ta ansvar i en omfattning som inte är vanligt bland infödda svenskar. I minst tre av domarna finns detta med som faktor.

I två av dessa fall finns även uppgifter om misshandel, men inte i det tredje. Det handlar om en ensam mamma. Hon sägs lida av psykisk ohälsa, dessutom framgår att hon är analfabet och inte kan svenska. Hennes elvaåriga dotter har fått ta på sig uppgifter som att tolka åt mamman, laga mat och vara barnvakt åt sin lillebror som sägs ha damp. Socialnämnden slår fast att hon är en "kärleksfull mor" men hävdar att hon inte kan ge barnen det "föräldrastöd" de behöver. Domstolen går på kommunens linje.

Vad det gäller hela 13 av de 48 barn som omhändertagits på grund av brister i hemmiljön slår domstolen fast att kommunens skäl inte räcker och att barnet ska tillbaka hem.

"Rädslan att göra fel hindrar föräldrarna att göra rätt"

Socialtjänsten tar invandrabarn för att försvenska dem. Om jag förbjuder min dotter att sova över hos sin pojkvän kan socialen hämta henne. Om jag tvingar min son att göra läxorna istället för att spela fotboll kan de komma.

Rädslan finns. Många invandrade föräldrar som inte har integrerats i det svenska samhället känner så, berättar Riyadh al-Baldawi, psykiater och ansvarig för Orienthälsan som servar kommuner med handledning i ärenden rörande invandrarfamiljer.

När ett barn med invandrabakgrund blir omhändertaget av socialtjänsten sprider sig nyheten enligt Riyadh al-Baldawi snabbt inom den grupp som familjen tillhör. Många föräldrar, som saknar kunskap om hur socialtjänsten arbetar, uppfattar det som att socialtjänsten tar barn för att försvenska dem.

Riyadh al-Baldawi menar att rädslan leder till att föräldrarna inte vågar sätta gränser för sina barn.

-- Rädslan att göra fel hindrar föräldrarna att göra rätt. De står helt handfallna och förmedlar inga normer till sina barn.

Detta är enligt Riyadh al-Baldawi en av förklaringarna till att många ungdomar med utländsk bakgrund får alltför lösa tyglar och är ute sent på kvällarna, kanske klädda i utmanande kläder, kanske beväpnade med kniv.

Många av barnen omhändertas därför att föräldrarna misshandlar dem eller misstänks misshandla dem. Men Riyadh al-Baldawi menar att både kommuner och domstolar letar mer aktivt efter tecken på misshandel i invandrarfamiljer än i svenska familjer och att toleransen är minimal.

-- I Sverige räknas till och med en klapp på stjärten som misshandel, säger han.

Enligt Riyadh al-Baldawi kommer många invandrade föräldrar från kulturer där man har flera strategier att välja mellan när man ska sätta gränser för sina barn: man kan hänvisa till religionen, man kan utnyttja den sociala kontroll som en stark släktsammanhållning ger och man kan slutligen även aga barn. I Sverige återstår, menar Riyadh al-Baldawi, bara en strategi: samtal. Det tar lång tid för invandrade föräldrar att ta till sig detta.

Riyadh al-Baldawi menar att det inom socialtjänsten ofta saknas kunskap om de kulturer som klienterna präglas av. Ett omhändertagande slår enligt honom exempelvis mycket hårdare mot en familj med bakgrund i Mellanöstern eller Afrika än mot en familj med svensk bakgrund. Det beror på att dessa familjer ofta har ett holistiskt synsätt som innebär att individer bara existerar som delar av kollektivet. Om ett barn halkar snett slår det hårt mot hela släkten.

Riyadh al-Baldawis strategi går ut på att hitta alternativa lösningar bland familjens släktingar eller vänner eller i en svensk familj som alla kan acceptera.

-- Ungdomar revolter även i Iran, Irak och Turkiet. Men det löses inom den utvidgade familjen. Man mäklar och medlar, och det är vad vi ska göra här också också.

Fakta/Omhändertagna barn med utländsk bakgrund

Barn med utländsk bakgrund är överrepresenterade bland de barn som omhändertas. Ungefär 17 500 barn var omhändertagna någon gång under 1999, antingen frivilligt enligt socialtjänstlagen eller med tvång enligt Lagen om vård av unga (LVU). Av dessa hade ungefär 5 900 eller 34 procent utländsk bakgrund (minst en förälder född utomlands). Det kan jämföras med att totalt ungefär 24 procent av alla Sveriges barn och ungdomar under 18 år har utländsk bakgrund.

Tittar man bara på LVU-ärenden var totalt ungefär 5 300 barn omhändertagna någon gång under 1999. Nästan 2 000 eller 37 procent av de barnen hade utländsk bakgrund. Tittar man sedan bara på omedelbara omhändertaganden så gjordes 1 400 ingripanden. Drygt 600 eller 44 procent av dessa barn hade utländsk bakgrund.

Kulturkompetens kontroversiellt begrepp

Vad krävs för att socialtjänsten ska kunna undvika att omhänderta invandrarbarn i onödan? Kulturkompetens, svarar de som menar ärendena ofta bottnar i

kulturella missförstånd. Men andra menar att fixering vid kultur kan leda till ökade fördomar.

I storstädernas miljonprogramsområden anställer socialtjänsten handläggare med invandrarbakgrund, bland annat för att få ökad kunskap om andra kulturer. I mindre kommuner tar man allt oftare hjälp av konsulter som marknadsför sig med hjälp av sin kulturella bakgrund.

Bland forskare och praktiker med socialtjänsten som arbetsområde hörs kritik mot konsulter som marknadsför sig kulturkompetenta. Olga Granlöf, socionom i Uppsala med nio års erfarenhet från miljonprogramsområdet Gottsunda, betonar att en person från Mellanöstern inte automatiskt blir expert på alla olika kulturer som finns där.

Ett annat problem med kulturkompetens är enligt Olga Granlöf att den är svår att värdera. Socialsekreteraren som ska köpa in en konsulttjänst måste ju vara ännu mer kulturkompetent än konsulten för att kunna göra rätt bedömning, påpekar hon.

Olga Granlöf vill undvika en fixering vid kultur och beskriver socialsekreterarens viktigaste egenskap som en ärlig strävan efter fördomsfrihet.

-- Varje nytt möte måste verkligen vara nytt. Även om man har varit i Turkiet eller Tunisien på semester så vet man ju inte vad de här människorna har för klassbakgrund eller utbildning. Man får fråga, fråga, fråga: "hur lever ni, vilka är här, vem bestämmer om det och det händer?".

"Barnens bas är deras familj"

I stadsdelen Rinkeby i Stockholm tvångsomhändertogs förra året sex barn. Det är en låg siffra i ett område som har 15 000 invånare och där 98 procent av barnen har utländsk bakgrund.

Av de sex tvångsomhändertagna var två kriminella tonåringar. Övriga fyra omhändertogs på grund av brister i hemmiljön. Det kan ha handlat om misshandel, men socialtjänsten i Rinkeby har många alternativa strategier som man prövar innan man omhändertar misshandlade barn med stöd av LVU (lagen om vård av unga).

Familjesamtal i olika konstellationer kan jämka samman motstridiga viljor. Att låta barnet resa till familjens hemland kan fördjupa föräldrarnas förtroende för socialtjänsten. Läkarkontakt kan lugna många föräldrar även i fall där socialtjänsten inte ser problemen som medicinska. En större lägenhet kan lätta på trycket. Familjens släktingar kan avlasta föräldrarna både när det gäller småbarn och tonåringar.

Om familjen saknar släkt och vänner försöker socialen skapa ett nätverk, kanske genom öppna förskolan, någon verksamhet för kvinnor eller en lägervistelse för

familjer med olika bakgrund. Det händer också att socialtjänsten i Rinkeby betalar om familjen behöver ringa hem och rådgöra med anhöriga i hemlandet.

– De flesta människor har ett nätverk, men kanske inte i Rinkeby eller i Sverige, säger Maria Mannerholm, chef för verksamhetsområdet barn, ungdom och familj inom socialtjänsten i Rinkeby.

Men om en pappa slår sin dotter, inte hjälper det då att hon får ringa hem till mormor i Somalia? Jo, menar socialtjänsten i Rinkeby. Socialtjänsten polisanmäler misshandeln, men medan polisen utreder kan familjen med hjälp av sitt nätverk hitta en strategi för att undvika att misshandeln fortsätter. Därför behöver polisanmälan inte leda till LVU.

Birgitta Wahlman jobbar halvtid på familjeenheten och halvtid som rådgivare i kontakter med familjer och med enheter som står utanför socialtjänsten, exempelvis mödravårdscentralen, barnavårdscentralen och öppna förskolan. Hon berättar om en mamma som sökte upp henne och talade om att det hade hänt att hon hade slagit sina barn och att hon kände sig som en dålig mamma.

Birgitta Wahlman ordnade familjerådgivning, dagisplats och en större bostad. Hon uppmuntrade dagiset att ge en positiv bild av barnen och hon ordnade så att farmor kunde ta hand om barnen en stund var för sig varje dag så att mamman fick lite tid ensam med varje barn. Det hjälpte.

-- Det är inte fall som detta som man vill komma åt med lagen. Här finns det andra lösningar, säger Birgitta Wahlman.

Det gäller att se det som förenar snarare än det som skiljer, menar Birgitta Wahlman. Det kan handla om att påpeka att lampan över köksbordet är likadan som den man själv har eller att nämna något gemensamt i sättet att förhålla sig till sina barn.

-- Vissa socialsekreterare blir rädda när de märker att klienterna är lika dem själva.

Birgitta Wahlman säger att hon har ett familjeperspektiv, inte ett barnperspektiv som direktiven påbjuder. Maria Mannerholm tycker inte att det finns någon motsättning i det.

– Barnens bas är deras familj. Inga barn blir lyckliga av att man skapar en konflikt med deras föräldrar.